

Лариса КОЛІБАБА, Larysa KOLIBABA

Інститут української мови НАН України, Україна
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0001-7063-5309
e-mail: kolibaba79@gmail.com

Світлана РОМАНЮК, Svitlana ROMANIUK

Варшавський університет, Польща
University of Warsaw, Poland
ORCID: 0000-0003-0569-7663
e-mail: s.romaniuk@uw.edu.pl

Валентина ФУРСА, Valentyna FURSA

Інститут української мови НАН України, Україна
Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0001-7862-1542
e-mail: v_fursa@ukr.net

Патроніми в українському офіційно-діловому дискурсі XXI сторіччя: аргументи „за” і „проти”¹

Patronyms in the Ukrainian official administrative discourse of the 21st century: arguments for and against

The article analyses the changes that occurred in the ways of official naming of persons in the Ukrainian literary language of the 21st century. The reasons for these changes have been clarified, substantiated and evaluated from the point of view of practical expediency. Two- and three-component anthroponomic models of official names of persons were used as the material for the study. They were selected for the period 2000–2022 from written

---

¹ Пропонована до уваги читачів стаття є продовженням комплексного наукового дослідження, присвяченого аналізу тенденцій у вживанні патронімів у різних функційно-стильових сферах української літературної мови першої чверті XXI ст. (початок див.: Л. Колібаба, С. Романюк, В. Фурса, *Тенденції в уживанні патронімів в українській літературній мові XXI ст.: європеїзація vs традиція* [в:] „Onomastica”, nr LXVII, 2023, s. 91–106).

texts of one functional and stylistic sphere of Ukrainian language practice, namely official and business discourse, in case of which the use of official names of persons is mandatory. The typical manifestations of trends in the use of patronyms in the Ukrainian literary language of the 21st century are comprehensively characterized. The regularities of the use of anthroponomic models depending on the functional and stylistic sphere of language practice are presented. This article makes an attempt to predict the future trends of using patronymics in modern language practice.

Keywords: patronym, patronymic name, anthroponomic model, official administrative discourse, officialese

У статті проаналізовано зміни, що відбулися у способах офіційного найменування осіб в українській літературній мові ХХІ ст. З'ясовано й обґрунтовано причини цих змін, оцінено їх із погляду практичної доцільності. Дослідження виконано на матеріалі дво- та трикомпонентних моделей офіційних найменувань осіб в українській літературній мові ХХІ ст., дібраних за період 2000–2022 рр. із писемних текстів офіційно-ділового дискурсу – однієї з функційно-стильових сфер української мовної практики, для якої використання офіційних найменувань осіб є обов'язковим. Установлено закономірності використання антропонічних моделей у сучасному офіційно-діловому вжиткові. Зроблено спробу спрогнозувати подальший розвиток тенденції послуговуватися / не послуговуватися патронімами в сучасній мовній практиці.

Ключові слова: патронім, ім'я по батькові, антропонічна модель, офіційний адміністративний дискурс, офіційно-діловий стиль

Упродовж другого десятиріччя ХХІ ст. проблема вживання патронімів у різних функційно-стильових сферах української літературної мови набула виняткової актуальності й гостроти, що зумовлено передовсім демократизацією суспільно-політичного життя в Україні, розширенням міжнародних контактів та впливом європейських традицій. Мовознавці ламають списи щодо того, уживати чи не вживати ім'я по батькові в офіційних найменуваннях осіб, тоді як у мовній практиці українців спостерігаємо тенденцію до переважання двокомпонентних назв, що складаються з прізвища та імені, над трикомпонентними – прізвище, ім'я та ім'я по батькові. У пропонованій студії ми не ставимо за мету поставити крапку в дискусії щодо того, бути чи не бути імені по батькові в українській літературній мові. Нас передовсім цікавить проблема співвідношення літературного стандарту та мовної практики, а також причини та наслідки вибору мовцями тієї чи тієї формули найменування особи. Саме тому **мета** цього дослідження – виокремити та комплексно проаналізувати зміни, що відбулися у способах офіційного найменування осіб в офіційно-діловому дискурсі ХХІ ст.

Для того, щоб реалізувати поставлену мету, розв'язано такі **завдання**:

1) зафіксовано та схарактеризовано зміни, що відбулися у способах найменування

осіб в офіційно-діловому дискурсі² ХХІ ст.; 2) обґрунтовано причини цих змін; 3) оцінено їх із погляду практичної доцільності; 4) спрогнозовано подальший розвиток тенденції до використання патронімів у мовній практиці.

Матеріалом дослідження послуговували дво- та трикомпонентні моделі офіційних найменувань осіб, уживані в українській літературній мові ХХІ ст. Їх було дібрано за період 2000–2022 рр. із текстів офіційно-ділового дискурсу, для якого використання офіційних найменувань осіб є обов'язковим. Вибір цієї функційної сфери мовокористування дав змогу дослідити закономірності вживання патронімів в українських офіційних текстах літературної мови першої чверті ХХІ ст. і з'ясувати причини, що зумовили зрушення в багатовіковій традиції офіційного найменування українців.

Об'єкт дослідження – дво- та трикомпонентні моделі офіційного найменування осіб. **Предмет** дослідження – зміни, що сталися в офіційних способах називання українців на початку ХХІ ст.

Дослідження виконано за допомогою загальнонаукових (індукція, дедукція, спостереження, аналіз, синтез, порівняння, систематизація) та власне-лінгвістичних методів, основними серед яких є описовий (за допомогою цього методу схарактеризовано типові вияви тенденцій у вживанні патронімів в офіційно-діловому дискурсі ХХІ ст.), зіставний (використання цього методу дало змогу порівняти склад та закономірності вживання антропонімних моделей у сфері офіційного мовлення) та прагматичний (для ідентифікування засобів реалізації комунікативної взаємодії між адресантом та адресатом) методи.

Пропоновану студію вважаємо актуальною і новаторською, оскільки вона має комплексний характер, а її висновки ґрунтовані на аналізові нового мовного матеріалу.

Патронім, або ім'я по батькові, – вид антропоніма, іменування чоловіка або жінки, утворене від офіційного батькового імені за допомогою патронімного суфікса *-ич* (*-іч*), *-ович* (для чоловіків) та *-івна* (*-івна*) (для жінок)³.

Уживання імені по батькові – це усталений спосіб офіційного ідентифікування особи в сучасному українському суспільстві. Як відомо, у паспорті громадянина України особу ідентифіковано трилексемно – за прізвищем, іменем та ім'ям по батькові. Так само й у свідоцтві про народження громадян України зазначають їхнє прізвище, ім'я та ім'я по батькові. Натомість у закордонних паспортах українців та в інших документах міжнародного зразка, наприклад посвідченні водія, наявні лише дві рубрики – прізвище та ім'я.

² Наше попереднє дослідження стосувалося до аналізу вживання патронімів в інших функційно-стильових сферах, зокрема в науковому та публіцистичному стилях української літературної мови ХХІ ст.

³ Л. Рябець, *Ім'я по батькові* [в:] *Енциклопедія сучасної України*, https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13313, [06.05.2022]; П. Чучка, *Патронім* [в:] *Українська мова: енциклопедія*, відп. ред. В. Русанівський, Київ 2004, с. 462.

Офіційні антропонімічні назви не виникали спонтанно, а формувалися впродовж багатьох століть на основі неофіційної системи⁴, проте в кожній державі шляхи формування стандартів ідентифікації особи мають свої особливості. За висновками дослідників, у сучасних антропосистемах ім'я по батькові офіційно вживане лише у східнослов'янських і в болгарській мовах⁵. У Російській імперії, зауважував Є. Онацький, звичай звертатися до знайомих „по імені й по батькові” глибоко вкорінився серед усієї інтелігенції, а на Московщині і серед селянства. Натомість у Західній Європі та в Америці такого звичаю немає⁶.

В Україні цей процес відбувався неоднаково, оскільки в період становлення офіційних формул найменування осіб окремі частини України входили до складу різних держав. Зокрема, у I пол. XX ст. українців, які проживали на території СРСР, в офіційних документах записували трилексемно, а тих, що мешкали на західних землях України або були громадянами інших європейських держав, – дволексемно⁷. Від того часу й розгорнулася дискусія, чи властиве ім'я по батькові українській антропонімічній системі, чи воно є наслідком радянізації і, відповідно, російськомовного впливу, чи, навпаки, Москва „від нас цей звичай перебрала й загально поширила”⁸.

Погляди дослідників на ці проблеми суперечливі, ба більше – кардинально протилежні. Тривалий час панувала думка, що вживання імен по батькові поширилося в українській мовній практиці під впливом російської антропонімічної системи⁹. Проте, за висновками науковців, теза про російське коріння патроніма суперечить історичним фактам, зафіксованим у писемних джерелах та в пам'ятках¹⁰. Зокрема, І. Фаріон одним із вагомих аргументів на користь того, що наявність патронімів в українській мові не пов'язана із впливом російської мови, вважає фіксування наприкінці XVI ст. понад 20 трикомпонентних ідентифікацій в Актовій книзі Житомирського уряду (1582–1588 рр.), тобто „на теренах, які аж ніяк не перебували в московській сфері впливу”¹¹. Крім того, мовознавця висуває низку аргументів, на підставі яких робить висновки про

⁴ О. Вербовета, *До питання структурного аспекту аналізу офіційних та неофіційних іменувань (на матеріалі антропонімії Тернопільщини)* [в:] „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка”, вип. 1(23), 2014, с. 21.

⁵ Л. Рябець, *Ор. cit.*; О. Вербовета, *Ор. cit.*, с. 22.

⁶ Є. Онацький, *Українська мала енциклопедія*, т. 5, кн. X: Літери Ол – Пер., Буенос-Айрес 1962, с. 1312.

⁷ Л. Рябець, *Ор. cit.*; Є. Онацький, *Ор. cit.*

⁸ Є. Онацький, *Ор. cit.*

⁹ М. Худаш, *З історії української антропонімії*, Київ 1977, с. 132–133; Л. Масенко, *Українські імена та прізвища*, Київ 1990, с. 18–19; В. Островський, Г. Островська, *А українською кажуть так...*, Тернопіль 2013, с. 56.

¹⁰ І. Огієнко, *Рідна мова*, Київ 2010, с. 314.

¹¹ І. Фаріон, *Патронімна ідентифікація на -ич / -ович (-евич) як складник трикомпонентної антропонімічної формули* [в:] „Вісник Львівського університету”, № 72, 2020, с. 174.

автентичність трикомпонентної ідентифікації українців упродовж XII–XVIII ст. попри домінування двокомпонентного називання особи:

Отже, трикомпонентна антропонімна формула – це, по-перше, продовження давньоруських (давньоукраїнських) традицій; по-друге, на відміну від російської мови, патронім на *-ич* не мав у староукраїнській мові жодних соціальних обмежень; по-третє, ця традиція в нас не переривалася, попри домінування двокомпонентної антропонімної формули; по-четверте, території України, де побутувала трикомпонентна антропонімна формула, ніколи не перебували в радіусі впливів Москви ні політично, ні мовно, а, навпаки, перебували під впливом Польщі¹².

Цю думку підтримують і працівники відділу історії української мови та ономастики Інституту української мови НАН України, які підготували історичну довідку, де зазначили, що ім'я по батькові здавна вживане на тих територіях, які не перебували під впливом Московії¹³.

Окрім І. Фаріон, інші науковці, покликаючись на давні українські документи, також твердять, що все сталося якраз навпаки: „Москва перебрала наш давній звичай вживати батькове ім'я при своєму чи чужому імені”¹⁴, оскільки „форма по батькові існувала на Україні задовго до часів поневолення її Москвою”¹⁵. І. Огієнко звертав увагу, що „кожний давній Літопис наш, писаний в нас ще до початку московського впливу на Україну, має сотні назов по батькові, а це виразно говорить, що звати по батькові – це наш давній український звичай”¹⁶. Є. Онацький цілковито підтримує думку В. Дорошенка, що „московські большевики, вважаючи називання по батькові суто московським звичаєм, причіпляють у цілях русифікації “отчество” українцям, де тільки можуть, де треба й де не треба, на кожному кроці, аж до зануди. Причеплюють його не лише до значних осіб, але й до кожної доярки чи що, яку проголошують стахановкою”, у такий спосіб „спростачивши”, „баналізувавши” добру українську звичку, вульгаризувавши її”¹⁷.

Прихильники думки, що ім'я по батькові – питома риса української антропонімійної системи, аргументують свою позицію фактами з історичних джерел та пам'яток. Традиція називати особу за її батьком, як припускають дослідники, бере початок із праслов'янських часів¹⁸ або навіть індоєвропейської епохи¹⁹,

¹² *Ibidem*, с. 178.

¹³ <https://youtu.be/IOXB1Kw4nRw?si=dZESjXpfSQR5liHv>, [20.06.2024].

¹⁴ Є. Онацький, *Ор. cit.*

¹⁵ П. Одарченко, *Про культуру української мови*, Київ 1997.

¹⁶ І. Огієнко, *Ор. cit.*, с. 249.

¹⁷ Є. Онацький, *Ор. cit.*

¹⁸ Л. Рябець, *Ор. cit.*

¹⁹ С. Пахомова, *Рефлекси язичницьких традицій у слов'янській антропосистемі* [в:] *Студії з ономастики та етимології*, відп. ред. О. Карпенко, Київ 2004, с. 146.

коли патронімні назви використовували не як додатковий компонент до імені, а як евфемістичні назви в межах однолексемного способу ідентифікації особи, спричиненого язичницьким табу на особове ім'я. Віра в магічну силу та отожднення імені з його носієм зумовила заборону вимовляти ім'я людини вголос.

Патроніми як самостійні одиниці засвідчені в ранньописемних пам'ятках усіх слов'янських народів. Найменування „ім'я + ім'я по батькові” зафіксовані в літописах XI–XII ст., у староукраїнських писемних джерелах пізнішого періоду²⁰. Серед українського селянства звичай звертатися на ім'я по батькові загалом не був поширений²¹, його використовували лише як „форму ввічливості і пошани, особливо щодо старших за віком людей, чимось заслужених і авторитетних членів окремих колективів” тощо²².

Після розпаду Русі, від XIV ст., – зауважує І. Фаріон, – окремі її частини опиняються в складі різних політичних об'єднань: Польщі, Великого князівства Литовського, Угорщини, що неминуче вплинуло на кількісний склад антропонімної формули з виразною тенденцією до двокомпонентності. Проте грамоти XIV ст. фіксують і 3-членну антропонімну формулу. Саме вони спричинилися до зміни функції патронімних особових назв і перехід їх до категорії імен по батькові в сучасному розумінні, себто перехід від 2-компонентної антропонімної формули до 3-компонентної антропонімної формули помітний вже в актах XIV–XV ст.²³

Загалом же, висновує мовознавиця, „до періоду остаточної стабілізації української антропонімійної системи, що припадає на кінець XVIII – початок XIX ст., спостерігаємо різнокомпонентну за кількістю антропонімну формулу”²⁴.

Відомий іще один, цілковито протилежний, погляд щодо походження патронімів і потреби вживати їх в українському мовному просторі. Його представники вважають, що двокомпонентна антропонімна модель „ім'я + прізвище” запозичена із західних антропонімосистем²⁵, передусім – із польської²⁶, „і з тим Заходом нас єднає”²⁷. З огляду на це дехто з дослідників пропонує відмовитися від традиції вживати ім'я по батькові, щоб „не бути в одному “казані” з москалями”²⁸

²⁰ Є. Онацький, *Op. cit.*; П. Одарченко, *Op. cit.*; Л. Рябець, *Op. cit.*; І. Фаріон, *Op. cit.*

²¹ І. Огієнко, *Op. cit.*, с. 314.

²² М. Худаш, *Op. cit.*, с. 133; І. Огієнко, *Op. cit.*, с. 314.

²³ І. Фаріон, *Op. cit.*, с. 173.

²⁴ *Ibidem*, s. 172.

²⁵ Є. Онацький, *Op. cit.*; С. Медвідь-Пахомова, *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах*, Ужгород 1999, с. 132–152; О. Вербовацька, *Op. cit.*, с. 24.

²⁶ М. Худаш, *Op. cit.*, с. 132.

²⁷ Є. Онацький, *Op. cit.*

²⁸ *Ibidem*.

та не порушувати правил українського мовленнєвого етикету, що постав на власному національному ґрунті і проиятий духом європеїзму²⁹.

На думку М. Стельмаховича, звертання по батькові „чуже, не властиве українському етикету”³⁰. „Якщо вже називати батька, – зауважує дослідник, – то треба не забувати і про матір (наприклад, *“син Василя і Галини”*, *“донька Миколи і Катерини”*), або не називати нікого, адже називаючи одного, ми применшуємо роль того, кого не називаємо, а конче мусили б назвати. Тому, – висновує він, – за українським мовленнєвим етикетом ім’я поєднується з прізвищем”³¹. Прихильниками „обережного” ставлення до неукраїнського звичаю вживати „отчество”, себто по батькові, за висновками М. Стельмаховича, на початку 20-х рр. ХХ ст. були молоді українські письменники Ю. Яновський, М. Хвильовий, М. Куліш³².

Уникати слова, що означає ім’я по батькові, під час називання особи рекомендує і Є. Чак³³. Я. Радевич-Винницький уважає використання імені по батькові в щоденному спілкуванні практично незручним³⁴. Крім того, на думку мовознавця, „нелегко тримати в пам’яті імена батьків і матерів своїх знайомих, сусідів, співпрацівників тощо”³⁵.

Дискусії щодо вживання патронімів в офіційному українськомовному вжиткові не вщухають і дотепер. Зокрема, у грудні 2023 року в Інституті української мови НАН України відбулася відкрита лекція доктора філологічних наук, професора А. М. Нелюби *“Українське ім’я по батькові і правно-лінгвальне невігластво”*, який глибоко переконаний, що „сьогодні в українців украли ім’я по батькові”, адже „офіційно-діловий стиль нашої мови єдиний з усіх стилів, письмовий різновид якого в етикеті називання особи вимагає використання трьох елементів – прізвища, ім’я та по батькові”³⁶. Мовознавець наголосив на тому, що „офіційно-діловий стиль триелементний”, а „невживання імені по батькові порушує право людини на ім’я”³⁷. А. М. Нелюба також спробував оцінити вилучення імені по батькові з офіційних форм найменувань особи в офіційно-діловій сфері з погляду норм права й констатував, що це порушує права українських громадян, зафіксовані в Цивільному кодексі України та інших правничих документах³⁸.

²⁹ М. Стельмахович, *Український мовленнєвий етикет*, <https://web.archive.org/web/20160426012908/>, [30.06.2022].

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ Є. Чак, *Мовний етикет: „Дорогий друже!”, „Бажаю щастя!”* [в:] „Дивослово”, № 1, 1998, с. 17.

³⁴ Я. Радевич-Винницький, *Етикет і культура спілкування*, Київ 2006, с. 89.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ А. Нелюба, *Українське ім’я по батькові і правно-лінгвальне невігластво*, <https://youtu.be/LOXB1Kw4nRw?si=dZESjXpfSQR5liHv/>, [13.02.2024].

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

Попри неоднозначні погляди фахівців на початку ХХІ ст. в українському комунікативному просторі вживані обидві антропонімні моделі – трикомпонентна і двокомпонентна, хоч у різних функційно-стильових сферах української мовної практики співвідношення у використанні цих моделей неоднакове – від „рівноправної” конкуренції до переважання однієї з них.

На тлі публіцистичного та наукового дискурсів³⁹ офіційно-діловий помітно вирізняється широким уживанням трикомпонентних антропонімних моделей, обов'язковим складником яких є патронім⁴⁰. На нашу думку, це можна пояснити кількома причинами: по-перше, однією з основних ознак цього функційного різновиду мови – точністю в передаванні інформації, зокрема й під час ідентифікування конкретної особи. Трикомпонентна система найменування, на противагу дво- чи однокомпонентній, як слушно зауважує О. Вербовецька, задовольняє цю вимогу і дає змогу якнайточніше ідентифікувати особу, оскільки використання всіх трьох компонентів – прізвища, імені та імені по батькові – „допомагає уникнути чи запобігти сплутуванню, бо в одному колективі рідко знайдуться особи з однаковими іменами, прізвищами та іменами по батькові”⁴¹. Саме тому в документах, пов'язаних із фінансово-економічною (кредитних заявах, касових ордерах, фінансових відомостях, договорах купівлі – продажу і под.), державно-політичною, адміністративно-господарською, правовою (судових рішеннях, постановах і ухвалах, апеляційних скаргах, позовних заявах тощо) та ін. діяльністю громадян, зазначають якнайповнішу й водночас якнайточнішу інформацію про ту чи ту особу. Щоправда, для багатьох таких документів найвагомішим складником антропонімної моделі є прізвище, а ім'я та ім'я по батькові в них здебільшого скорочено до ініціалів, хоч із лінгвістичного погляду стрижневим компонентом антропонімної моделі „прізвище + ім'я + ім'я по батькові” є особове ім'я, адже „прізвище граматично залежить від імені, узгоджується з ним”⁴².

Другою причиною широкого використання в сучасному українському офіційно-діловому дискурсі трикомпонентних антропонімних формул є вплив офіційно-ділового стилю російської мови. „Що ж до ділових паперів, – зауважував Я. Радевич-Винницький, – то там продовжують діяти російсько-радянські правила”⁴³.

Попри це сучасний український офіційно-діловий дискурс неоднорідний щодо використання антропонімних моделей. Як відомо, найпотужнішого лексико-

³⁹ Докладно про це див.: Л. Колібаба, С. Романюк, В. Фурса, *Тенденції в уживанні патронімів в українській літературній мові ХХІ ст.: європеїзація vs традиція* [в:] „Onomastica”, nr. LXVII, 2023, s. 91–106.

⁴⁰ До цього висновку ми також дійшли у згаданій вище статті.

⁴¹ О. Вербовецька, *Op. cit.*, с. 22.

⁴² С. Медвідь-Пахомова, *Антропонімна формула особове ім'я + прізвище в слов'янських мовах* [в:] *Українська пропріальна лексика. Матеріали наук. семінару 13–14 вересня 2000 р.*, с. 100.

⁴³ Я. Радевич-Винницький, *Op. cit.*, с. 88.

граматичного впливу російської канцелярської мови зазнав адміністративно-канцелярський вид офіційно-ділового дискурсу, тому найпослідовніше антропонімну модель „прізвище + ім'я + ім'я по батькові” використовують у текстах „внутрішніх” документів – заяв, довідок, звітів, протоколів, наказів, інструкцій, розпоряджень і под., хоч і в них дедалі частіше спостерігаємо відхилення від цієї закономірності.

Проаналізувавши внутрішню документацію Чернігівської обласної державної адміністрації (звіти, плани, протоколи, інформаційні повідомлення тощо) за 2015–2022 рр., ми зафіксували непослідовність в оформленні найменувань керівників структурних підрозділів. Документація інших обласних державних адміністрацій засвідчує ті самі закономірності в уживанні патронімів. Зокрема, у плані роботи Чернігівської обласної державної адміністрації на I квартал 2018 р. та в перспективному плані роботи Чернігівської обласної державної адміністрації на 2018 р. для найменування керівника апарату обласної державної адміністрації використано трикомпонентну антропонімну модель „ініціал імені + ініціал імені по батькові + прізвище”: *Керівник апарату обласної державної адміністрації Т. Л. Гліб*⁴⁴. У цих самих документах 2019–2022 рр. найменування керівника апарату обласної державної адміністрації оформлено інакше – за допомогою двокомпонентної антропонімної моделі двох різновидів: „ініціал імені + прізвище” та „повне ім'я + прізвище”, пор.: *Начальник організаційного відділу апарату обласної державної адміністрації С. ЗОЗУЛЯ*⁴⁵ і *Начальник організаційного відділу апарату обласної державної адміністрації Сергій ЗОЗУЛЯ*⁴⁶; *Начальник організаційного відділу апарату обласної державної адміністрації Оксана СЕРДЮК*⁴⁷ та ін.

Припущення, що активізація вжитку двокомпонентних найменувань особи без патроніма зумовлена часом створення документів, не зовсім об'єктивне, оскільки на двокомпонентні антропонімні моделі натрапляємо у звітах ще 2016 р., пор.: *Публічний звіт Голови Чернігівської обласної державної адміністрації Валерія Куліча за підсумками роботи у 2016 році*⁴⁸. Очевидно, на тенденцію вживати чи не вживати патроніма під час офіційного найменування особи впливають також і мовні вподобання та ідейні переконання кожного конкретного мовця, який створює текст, адже єдиних нормативних вимог до оформлення назв осіб в українських офіційно-ділових документах на сьогодні немає.

У розпорядженнях голови Чернігівської обласної адміністрації спостерігаємо вибіркове використання три- та двокомпонентних антропонімних моделей: очільника області названо за допомогою двокомпонентної моделі (*Голова Андрій*

⁴⁴ Офіційний сайт Чернігівської обласної ради, <https://www.cg.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁴⁵ *Ibidem.*

⁴⁶ *Ibidem.*

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Ibidem.*

Прокопенко; Голова В'ячеслав ЧАУС), тоді як щодо інших осіб наведено найповнішу інформацію – прізвище та ініціали (пор.: „*перевізника-претендента ФОП Голубенко А. П. на автобусному маршруті загального користування...*”, „*перевізника-претендента ФОП Грищенко С. В. на автобусному маршруті загального користування...*”)⁴⁹.

В оголошеннях та інформаційних повідомленнях, імовірно, для наведення якнайточніших відомостей про подію та її учасників переважно послуговуються трикомпонентними антропонімічними моделями: *Інформаційне повідомлення про проведення публічного звіту: 11 березня 2020 року відбудеться публічний звіт голови Ніжинської районної державної адміністрації Івашина В'ячеслава Анатолійовича*⁵⁰. Із цією ж метою, крім імені та прізвища, ім'я по батькові зазначають і в заявах.

Протоколи пленарних засідань Київської міської ради⁵¹, проаналізовані за період від 2014 до 2022 р., так само засвідчують непослідовність ужитку трикомпонентних (*Із заявою виступив депутат Київради Грищенко О. А. (18.09.2014); Про відмову громадянину Пушинову Дмитру Сергійовичу у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою (18.09.2014); Київський міський голова Кличко В. В. запропонував вшанувати хвилиною мовчання пам'ять полеглого захисника незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України (23.02.2022) та ін.*) та двокомпонентних (*Київський міський голова В. Кличко (18.09.2014); Заступник міського голови – секретар Київської міської ради Володимир Бондаренко (23.02.2022) тощо*) антропонімічних моделей. Надзвичайно промовисто відсутність чіткої позиції щодо того, якій із цих двох структур віддавати перевагу під час оформлення назв осіб, засвідчують приклади, коли в тому самому документі поряд використано обидві форми найменування особи – трикомпонентну та двокомпонентну, пор.: *Пленарне засідання III сесії Київської міської ради VII скликання 21.05.2015 відкрив Київський міський голова Кличко В. В. (21.05.2015) і На пленарному засіданні присутні народні депутати України Борислав Береза та Ігор Луценко (21.05.2015); Виступив депутат Київської міської ради Гусовський С. М (21.05.2015) і Виступив народний депутат України Ігор Луценко (21.05.2015); Заступник міського голови – секретар Київської міської ради Прокопів В. В. – та депутати Київської міської ради виконали Державний Гімн України (14.03.2019) і Заступник міського голови – секретар Київської міської ради В. Прокопів (14.03.2019) і под.*

У текстах документів законодавчого та дипломатичного видів офіційно-ділового стилю, зорієнтованих на „зовнішню”, здебільшого міждержавну взаємодію, – у міжнародних угодах, статутах, протоколах, постановах, конвенціях, комюніке,

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem.*

⁵¹ *Протоколи пленарних засідань Київської міської ради*, <https://kmr.gov.ua/uk/protokolu/>, [15.06.2022].

нотах, законах, указах, розпорядженнях, повідомленнях, зверненнях та ін. – спостерігаємо переважно використання двокомпонентної антропонімної моделі „ім’я + прізвище”, що, на нашу думку, зумовлено тенденцією до європеїзації, пор.: *За Державну архівну службу України* **Анатолій ХРОМОВ**, голова і *За Інститут досліджень тоталітарних режимів Чеської Республіки* **Зденек ГАЗДРА**, директор; *За Архів справ держбезпеки Чеської Республіки* **Светлана ПТАЧНИКОВА**, директор⁵²; *За Україну* **Валерія КОЛОМІЄЦЬ**, заступник Міністра юстиції і *За Королівство Марокко* **Мохамед БЕН АБДЕЛЬКАДЕР**, Міністр юстиції⁵³ і под.

Уважаємо, що саме з цієї причини найвищі посадові особи України (Голова Верховної Ради України та міністри) на чолі з Президентом України закони та укази підписують за європейським зразком, зазначаючи лише своє ім’я та прізвище. Аналіз указів та розпоряджень президентів України від 2000 до 2022 р. засвідчив послідовне вживання двокомпонентної антропонімної моделі для називання особи Президента України, щоправда, у двох варіантах – „ініціал імені + прізвище” та „повне ім’я + прізвище”, пор.: *Президент України* **Л. КУЧМА**; *Президент України* **Віктор ЮЩЕНКО**; *Президент України* **Віктор ЯНУКОВИЧ**; *Президент України* **П. ПОРОШЕНКО**; *Президент України* **В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ**⁵⁴. На нашу думку, точніше ідентифікує особу Президента України модель „повне ім’я + прізвище”, якій і потрібно віддавати перевагу.

Найменування найвищих посадових осіб України в офіційних державних документах другого – початку третього десятиріччя ХХІ ст. так само здебільшого складаються із двох компонентів – імені та прізвища, пор.: *Міністр* **Сергій ШКАРЛЕТ**⁵⁵; *Т. в. о. Міністра* **Василь ШКУРАКОВ**⁵⁶; *Міністр* **Олександр КУБРАКОВ**⁵⁷ та ін., рідше – ініціала імені та прізвища, напр.: *Міністр внутрішніх справ України* **Д. Монастирський**, *Голова Служби зовнішньої розвідки України* **О. Литвиненко**, *Заступник Голови Служби безпеки України* **В. Горбенко**⁵⁸ і под. У 10-х рр. ХХІ ст. в аналогічних прикладах спостережено вжиток трикомпонентних конструкцій, до складу яких уходив патронім, пор.: *Міністр оборони України* **Ю. І. Єхануров**⁵⁹ і *Міністр оборони України* **А. Таран**⁶⁰ і под., що засвідчує розвиток тенденції до європеїзації в найменуваннях осіб у мовній практиці ХХІ ст.

⁵² Офіційний сайт Верховної Ради України. Договір між Україною та Королівством Марокко про передачу засуджених осіб, <https://zakon.rada.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Офіційний сайт Офісу Президента України, <https://www.president.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁵⁵ Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України, <https://mon.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁵⁶ Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України, <https://mtu.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Офіційний сайт Верховної Ради України. Договір про співробітництво між Державною архівною службою України, Інститутом досліджень тоталітарних режимів та Архівом справ держбезпеки Чеської Республіки, <https://zakon.rada.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

Водночас у межах України ректори університетів, директори інститутів та інших установ під час ділового спілкування послуговуються двома типами антропонімних моделей – трикомпонентною та двокомпонентною. Наприклад, президент НАН України, ректори українських університетів, підписуючи накази, розпорядження і под., зазначають лише своє повне ім'я чи його ініціал та прізвище, пор.: *Президент НАН України **Анатолій Загородній***⁶¹; *Ректор **С. Ніколаєнко***⁶²; *Ректор **М. Степаненко***⁶³; *Ректор **Юрій Бойчук***⁶⁴. Натомість директори академічних інститутів послуговуються здебільшого трикомпонентною антропонімною формулою: *Директор Інституту української мови НАН України д. філол. н., проф. **П. Ю. Гриценко***⁶⁵; *Голова Вченої ради **М. Г. Жулинський***⁶⁶, значно рідше – двокомпонентною, напр.: *Голова Ученої ради академік НАН України **Валерій Смолій***⁶⁷. Найменування осіб, що є працівниками закладів освіти, складаються переважно з трьох компонентів: *Проректор з навчально-наукової роботи **В. А. Борисов***; *Начальник юридичного відділу **В. О. Тарасенко***; *Керівник навчального відділу **С. А. Ворона***⁶⁸ і под.

У сучасному офіційно-діловому дискурсі помітне неоднакове розташування компонентів антропонімних моделей: „прізвище + ім'я + ім'я по батькові” або „ім'я + ім'я по батькові + прізвище”, „прізвище + ім'я” або „ім'я + прізвище”. Послідовність компонентів офіційного найменування особи зумовлена передусім практичною потребою швидко ідентифікувати особу. З огляду на це у списках осіб спочатку подають прізвища, які розташовують за абетковим принципом, а далі – ім'я та ім'я по батькові, або ініціали імені та імені по батькові, напр.: *Присутні – 12: **Синенко Дмитро Григорович, Кривенко Володимир Григорович, Власов Максим Андрійович, Анищенко Олександр Миколайович...** Відсутні – 10: **Ведмідський Андрій Васильович, Волкова Світлана Миколаївна, Гнип Володимир Володимирович, Воронов Олександр Олександрович...*** (протокол № 288 засідання Конкурсного комітету з підготовки та проведення конкурсу на автобусних маршрутах загального користування, які не виходять за межі області (внутрішньообласні маршрути), обласної державної адміністрації від

⁶¹ Офіційний сайт Національної академії наук України, <https://www.nas.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁶² Офіційний сайт Національного університету біоресурсів і природокористування України, <https://nubip.edu.ua/>, [15.06.2022].

⁶³ Офіційний сайт Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, <http://pnpu.edu.ua/>, [15.06.2022].

⁶⁴ Офіційний сайт Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, <http://hnpu.edu.ua/>, [15.06.2022].

⁶⁵ Офіційний сайт Інституту української мови НАН України, <https://iul-nasu.org.ua/>, [15.06.2022].

⁶⁶ Офіційний сайт Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, <http://www.ilnan.gov.ua/>, [15.06.2022].

⁶⁷ Офіційний сайт Інституту історії НАН України, <http://history.org.ua/>, [15.06.2022].

⁶⁸ Офіційний сайт Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, *Ор. cit.*

16.11.2021)⁶⁹; *За особисту мужність і самовіддані дії, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі постановляю: Нагородити орденом Богдана Хмельницького II ступеня ГРИСЮКА Олександра Анатолійовича – підполковника, КРАВЧУКА Юрія Васильовича – старшого лейтенанта. Нагородити орденом Богдана Хмельницького III ступеня АНТОНЕНКА Олександра Віталійовича – капітана, ГЛАГОВИЧА Михайла Васильовича – старшого сержанта...* (Указ Президента України № 493/2022)⁷⁰; Призначити ЧАУСА В'ячеслава Анатолійовича головою Чернігівської обласної державної адміністрації (Указ Президента України № 343/2021)⁷¹. Але: Голова Конкурсного комітету **Д. Г. Синенко**; Секретар **М. А. Власов**⁷².

М. Худаш зауважував, що від найдавніших писемних пам'яток серед різноманітних тричленних іменувань досить помітно переважає модель, у якій на першому місці стоїть власне хрещене або нехрещене ім'я-прізвище, на другому – назва по батькові з патронімним суфіксом (переважно на *-ич, -ович, -евич*), і лише на третьому місці „стоїть уже назва прізвищевого типу – за професією іменованого, діяльністю, прізвищем або навіть за якимось іменуванням батька”⁷³. Як бачимо, у сучасному мововжитковій цю закономірність порушено й підпорядковано суто практичним потребам.

Якщо ж зазначають тільки прізвище та ім'я особи, то зазвичай на першому місці наводять ім'я чи ініціал імені, а потім – прізвище, що загалом є рисою, притаманною офіційному стилеві як української, так і інших слов'янських мов⁷⁴, напр.: Прем'єр-міністр України **Д. ШМИГАЛЬ**⁷⁵; Голова Верховної Ради України **Р. СТЕФАНЧУК**⁷⁶; За Службу безпеки України **Валентин Наливайченко**, голова і За Інститут досліджень тоталітарних режимів доктор **Павел Жачек**, директор; За Архів справ держбезпеки доктор **Ладіслав Буковські**, директор⁷⁷ та ін.

Отже, офіційно-діловий дискурс перших двох десятиріч XXI ст. попри свою стійкість до змін також засвідчує вибіркове замінювання трикомпонентних моделей офіційного найменування особи, до складу яких уходять імена по батькові, на двокомпонентні – без патронімів. Зокрема, до чинників, що зумовили

⁶⁹ Офіційний сайт Чернігівської обласної ради, *Op. cit.*

⁷⁰ Офіційний сайт Офісу Президента України, *Op. cit.*

⁷¹ *Ibidem.*

⁷² Офіційний сайт Чернігівської обласної ради, *Op. cit.*

⁷³ М. Худаш, *Op. cit.*, с. 132.

⁷⁴ С. Медвідь-Пахомова, *Антропонімна формула особове ім'я + прізвище в слов'янських мовах* [в:] Українська пропріальна лексика. Матеріали наук. семінару 13–14 вересня 2000 р., с. 102.

⁷⁵ Офіційний сайт Верховної Ради України. Договір між Україною та Королівством Марокко про передачу засуджених осіб, *Op. cit.*

⁷⁶ *Ibidem.*

⁷⁷ *Ibidem.*

зрушення в багатовіковій тенденції офіційного найменування українців, уналежнюємо передовсім суспільно-політичні процеси, що розпочалися в Україні від 1991 р. (європеїзація українського суспільства, його міжнародна інтеграція, вплив традицій західних країн-партнерів тощо), а також прагнення мовців дистанціюватися від усього спільного з російським, практичну незручність послуговуватися трикомпонентними структурами через їхню громіздкість та потребу постійно тримати в пам'яті імена батьків своїх співпрацівників, знайомих та ін. На нашу думку, надалі у зв'язку із запланованим вступом України до Євросоюзу тенденція замінювати трикомпонентні конструкції з іменами по батькові на двокомпонентні конструкції без них ще більше впотужнюватиметься в сучасній українськомовній практиці, унаслідок чого патроніми набудуть статусу внутрішньомовних антропонімів, функціуючи в обмеженому комунікативному просторі.

LITERATURA / REFERENCES

- Вербовецька О., *До питання структурного аспекту аналізу офіційних та неофіційних іменувань (на матеріалі антропонімії Тернопільщини)* [в:] „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка”, вип. 1(23), 2014, с. 20–25. [Verbovec'ka O., *Do pitannâ strukturnogo aspektu analizu oficijnih ta neoficijnih imenuvan' (na materialî antroponimii Ternopil'sini)* [v:] „Naukovî zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogičnogo universitetu imeni Volodimira Gnatûka”, vip. 1(23), 2014, s. 20–25.]
- Колібаба Л., Романюк С., Фурса В., *Тенденції в уживанні патронімів в українській літературній мові XXI ст.: європеїзація vs традиція* [в:] „Onomastica”, nr. LXVII, 2023, s. 91–106. [Kolibaba L., Romanûk S., Fursa V., *Tendenciî v uživannî patronimiv v ukraïns'kij literaturnij movi XXI st.: êvropeizaciâ vs tradiciâ* [v:] „Onomastica”, nr. LXVII, 2023, s. 91–106.]
- Масенко Л., *Українські імена та прізвища*, Київ 1990. [Masenko L., *Ukraïns'ki imena ta prîzviša*, Kiïv 1990.]
- Медвідь-Пахомова С., *Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах*, Ужгород 1999. [Medvid'-Pahomova S., *Evolûciâ antroponimnih formul u slov'âns'kih movah*, Užgorod 1999.]
- Медвідь-Пахомова С., *Антропонімна формула особове ім'я + прізвище в слов'янських мовах* [в:] *Українська пропріальна лексика. Матеріали наук. семінару 13–14 вересня 2000 р.*, с. 99–102. [Medvid'-Pahomova S., *Antroponimna formula osobove im`â + prîzviše v slov`âns'kih movah* [v:] *Ukraïns'ka proprial'na leksika. Materiali nauk. seminaru 13–14 veresnâ 2000 r.*, s. 99–102.]
- Нелюба А., *Українське ім'я по батькові і правно-лінгвальне невігласство*, <https://youtu.be/IOXB1Kw4nRw?si=dZESjXpfSQR5liHv>, [13.02.2023]. [Nelûba A., *Ukraïns'ke im`â po bat'kovî i pravno-lingval'ne nevîglastvo*, <https://youtu.be/IOXB1Kw4nRw?si=dZESjXpfSQR5liHv>, [13.02.2023].]

- Огієнко І., *Рідна мова*, Київ 2010. [Ogiienko I., *Ridna mova*, Kiïv 2010.]
- Одарченко П., *Про культуру української мови*, Київ 1997. [Odarčenko P., *Pro kul'turu ukraïns'koï movi*, Kiïv 1997.]
- Онацький Є., *Українська мала енциклопедія*, т. 5, кн. X: Літери Ол – Пер., Буенос-Айрес 1962. [Onac'kij Ê., *Ukraiïns'ka mala enciklopediâ*, т. 5, кн. X: Literi Ol – Per., Buenos-Ajres 1962.]
- Островський В., Островська Г., *А українською кажуть так...*, Тернопіль 2013. [Ostrovsk'ij V., Ostrovs'ka G., *A ukraiïns'koï kažuť tak...*, Ternopil' 2013.]
- Пахомова С., *Рефлекси язичницьких традицій у слов'янській антропосистемі* [в:] *Студії з ономастики та етимології*, відп. ред. О. Карпенко, Київ 2004, с. 139–146. [Pahomova S., *Refleksi âzičnic'kih tradicij u slov'âns'kij antroposistemî* [v:] *Studij z onomastiki ta etimologii*, vidp. red. O. Karpenko, Kiïv 2004, p. 139–146.]
- Радевич-Винницький Я., *Етикет і культура спілкування*, Київ 2006. [Radevič-Vinnic'kij Â., *Etiket i kul'tura spilkuvannâ*, Kiïv 2006.]
- Рябець Л., *Ім'я по батькові* [в:] *Енциклопедія сучасної України*, https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13313/, [06.05.2022]. [Râbec' L., *Îm'â po bat'kovî* [v:] *Enciklopediâ sučasnoï Ukraïni*, https://esu.com.ua/search_articles.php?id=13313/, [06.05.2022].]
- Стельмахович М., *Український мовленнєвий етикет*, <https://web.archive.org/web/20160426012908/>, [30.06.2022]. [Stel'mahovič M., *Ukraiïns'kij movlennêvij etiket*, <https://web.archive.org/web/20160426012908/> [30.06.2022].]
- Фаріон І., *Патронімна ідентифікація на -ич / -ович (-евич) як складник трикомпонентної антропонімної формули* [в:] „Вісник Львівського університету”, № 72, 2020, с. 171–182. [Farion I., *Patronimna identifikaciâ na -ič / -ovič (-evič) âk skladnik trikomponentnoï antroponimnoï formuli* [v:] „Visnik L'vivs'kogo unïversitetu”, № 72, 2020, s. 171–182.]
- Худаш М., *З історії української антропонімії*, Київ 1977. [Hudaš M., *Z istorij ukraiïns'koï antroponimij*, Kiïv 1977.]
- Чак Є., *Мовний етикет: „Дорогий друже!”, „Бажаю щастя!”* [в:] „Дивослово”, № 17, 1998, с. 17–20. [Čak Ê., *Movnij etiket: „Dorogij druže!”, „Bažau šastâ!”* [v:] „Divoslovo”, № 17, 1998, s. 17–20.]
- Чучка П., *Патронім* [в:] *Українська мова: енциклопедія*, відп. ред. В. Русанівський, Київ 2004. [Čučka P., *Patronim* [v:] *Ukraiïns'ka mova: enciklopediâ*, vidp. red. V. Rusanivs'kij, Kiïv 2004.]

Колібаба Лариса – кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України.

Романюк Світлана – докторка габілітована, професорка катедри україністики Варшавського університету.

Фурса Валентина – кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України.